

JSTGA A'ZO BO'LISHNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI

Abdullayev Axrorjon Axadjon o'g'li

JIDU Tashqi iqtisodiy faoliyat yo'nalishi magistranti

e-mail: ahrorjon1611@gmail.com

tel: +998911420642

Gulyamova Gulshahnoz Sabirovna

JIDU Xalqaro moliya va investitsiyalar kafedrası dotsenti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lishning iqtisodiy o'sishga ta'siri tahlil qilinadi. JSTga a'zolik savdo to'siqlarini kamaytirish, yangi bozorlarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, ichki iqtisodiy islohotlarni rag'batlantirish va to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish orqali iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi. Markaziy Osiyo davlatlari, xususan Qozog'iston va Tojikiston tajribasi JSTga a'zolikning ijobiy natijalarini ko'rsatadi. Maqola O'zbekistonning JSTga qo'shilish imkoniyatlari va iqtisodiy rivojlanish yo'lidagi to'siqlarini ham ko'rib chiqadi.*

Kalit so'zlar: *JST, iqtisodiy o'sish, savdo to'siqlari, bojlar, import, eksport, tariflar, notarif cheklovlar, rivojlanish, xorij tajribalari.*

IMPACT OF WTO MEMBERSHIP ON ECONOMIC GROWTH

Abstract. *This article analyzes the impact of membership in the World Trade Organization (WTO) on economic growth. WTO membership accelerates economic growth by reducing trade barriers, expanding access to new markets, encouraging domestic economic reforms, and attracting foreign direct investment. The experience of Central Asian countries, in particular Kazakhstan and Tajikistan, demonstrates the positive results of WTO membership. The article also examines Uzbekistan's opportunities for WTO accession and obstacles to economic development.*

Keywords: *WTO, economic growth, trade barriers, duties, import, export, tariffs, non-tariff barriers, development, foreign experience.*

ВЛИЯНИЕ ЧЛЕНСТВА В ВТО НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

Аннотация. *В данной статье анализируется влияние членства во Всемирной торговой организации (ВТО) на экономический рост. Членство в ВТО ускоряет экономический рост за счет снижения торговых барьеров,*

расширения доступа к новым рынкам, поощрения внутренних экономических реформ и привлечения прямых иностранных инвестиций. Опыт стран Центральной Азии, в частности Казахстана и Таджикистана, демонстрирует положительные результаты членства в ВТО. В статье также рассматриваются возможности Узбекистана по вступлению в ВТО и препятствия для экономического развития.

Ключевые слова: ВТО, экономический рост, торговые барьеры, пошлины, импорт, экспорт, тарифы, нетарифные барьеры, развитие, зарубежный опыт.

Kirish

JSTga a'zolik iqtisodiy o'sishni sezilarli darajada rag'batlantiradi. A'zo mamlakatlar o'rtasidagi savdo to'siqlarini kamaytirish, savdo hajmini oshirish, bozorga kirishni kengaytirish va natijada global iqtisodiyotda samaradorlik va ixtisoslashuvni oshirish orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi mumkin. Mohiyatan, JSTga a'zo bo'lish mamlakatlarni o'z bozorlarini ochishga majbur qiladi, bu esa boshqa a'zo davlatlar bilan savdo aloqalarini chuqurroq darajaga olib chiqib, davlatlararo integratsiyani va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Bugungi kunning farqi shundaki, mintaqa davlatlari global va mintaqaviy integratsiyaga katta e'tibor qaratmoqda va o'zlarining mintaqalararo munosabatlarini savdo va aloqalarni oshirish orqali muvozanatlashtirmoqda. Shu nuqtai nazardan, JST iqtisodiy hamkorlik uchun ishonchli platforma va turli qimmatli vositalarni taklif etadi.

JSTga a'zo bo'lishning ta'siri iqtisodiyotning turli tarmoqlarida sezilarli darajada farq qilishi mumkin, ba'zi tarmoqlar savdoning ko'payishidan boshqalarga qaraganda ko'proq foyda ko'radi.

Asosiy qism

Markaziy Osiyo JST uchun katta ahamiyatga ega va global ko'p tomonlama savdo tizimida etishmayotgan asosiy qismdir. Balansga qaraganda, mintaqadan qo'shilish tajribasi ancha ijobiy. Tojikiston va Qozog'iston Qirg'iziston Respublikasining dastlabki yetakchiligiga ergashdilar va mos ravishda 2013 va 2015 yillarda JSTga to'liq huquqli a'zo bo'lishdi. JSTga a'zo bo'lganidan keyin birinchi besh yil ichida bu mamlakatlarda mahsulot eksporti o'rtacha 14 foizga o'sdi va to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya zaxiralari qiymati 41 foizga oshdi. Shuningdek, ular global qiymat zanjirlarida ishtirokini 12 foizga oshirdi.

Hozirgi vaqtda O'zbekiston, Turkmaniston va Ozarbayjon JSTga a'zolik bo'yicha muzokaralarni turli bosqich va tezliklarda faol davom ettirmoqda.

Markaziy Osiyo davlatlari, ya'ni Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va O'zbekiston mustaqillikka erishganlaridan so'ng turli o'tish yo'llarini tanladilar. Ammo ular 1990-yillarning boshlarida mustaqillikka erishganidan beri bir xil muammoga duch keldi: dengizga chiqmagan geografik muhit tufayli yuqori savdo xarajatlari kelib chiqdi (1-rasm). Respublikalarda infratuzilmaning yomonligi va yetarli darajada emasligi ham asosiy muammolardan edi. Geografik omildan tashqari, Sovet Ittifoqidan qolgan baxtsiz iqtisodiy infratuzilma merosi mintaqadagi savdo xarajatlarining yuqori bo'lishiga olib keldi. Savdoning yuqori narxi pirovardida mahalliy va xorijiy eksportyorlarning raqobatbardoshligini pasaytirdi. Qolaversa, proteksionist Markaziy Osiyo hukumatlari vaziyatni yanada og'irlashtiradigan siyosat amalga oshirdilar.

1-rasm. Markaziy Osiyo davlatlarining xaritasi

Bir paytlar O'zbekiston Osiyo va Yevropaning yirik shaharlarini bog'lovchi Ipak yo'lining chorrahasi bo'lgan. Portugal va ispan dengizchilari yangi dengiz yo'llarini o'rnatmaguncha, mintaqa savdo va ilm markazi hisoblangan. Keyinchalik mintaqaning iqtisodiy ahamiyati zaiflashdi va tez orada Markaziy Osiyo jahon sahnasidan yo'qoldi. Bugungi kunda, O'zbekiston Markaziy Osiyoda joylashgan bo'lsa ham geografik jihatdan markazda, iqtisodiy jihatdan chekkada qoldi (1-rasm).

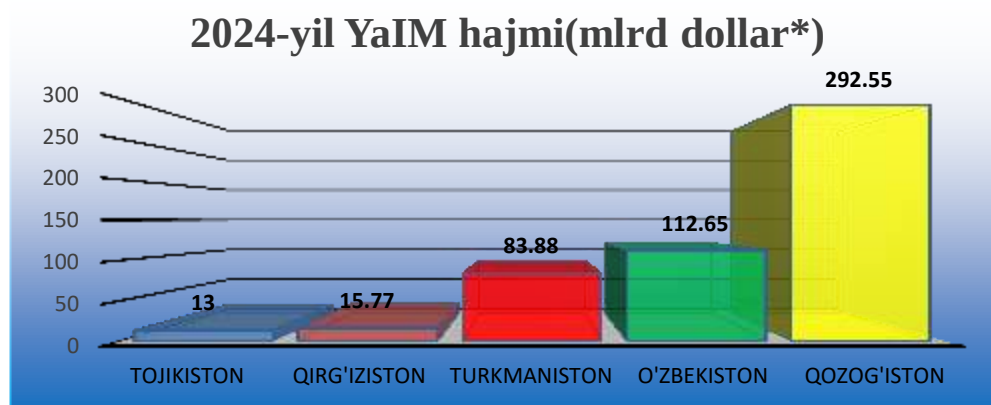
O'zbekiston jahon iqtisodiyotiga qo'shilish arafasida turib, JSTga a'zolik Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida mintaqaviy integratsiya uchun tramplin ham bo'lishi mumkin. Markaziy Osiyoning beshta "stan"i – Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston va O'zbekiston o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlik, agar respublikalar o'zlarining savdo qoidalari va tartiblarini uyg'unlashsa, yanada mustahkamlanishi mumkin edi. Bu 8 va 9 iyun kunlari Qozog'iston poytaxti Ostona shahrida bo'lib o'tgan yuqori darajadagi Ostona xalqaro forumida yaqqol namoyon bo'ldi.

“Markaziy Osiyo ko‘p tomonlama savdo tizimida: JSTga a‘zo bo‘lish misoli” mavzusidagi yonma-so‘z majlisida “Stans” o‘rtasidagi integratsiya va bu mintaqaviy barqarorlik va aloqani qanday kuchaytirishi mumkinligi muhokama qilindi. Sessiya Qozog‘iston hukumati, Jahon savdo tashkiloti (JST) va Xalqaro savdo markazi (XTK) tomonidan birgalikda taklif qilingan.

Hozirda Markaziy Osiyo respublikalari o‘rtasidagi tovar ayirboshlash umumiy savdo hajmining atigi 10 foizini tashkil qiladi, Xitoy, Yevropa Ittifoqi va Rossiya esa ularning savdosining asosiy qismini tashkil qiladi. Avtomobillar importining uchdan ikki qismi va eksportining 57 foizi ushbu uch hamkorga tegishli.

JSTga kirish orqali mintaqaviy integratsiyani va iqtisodiy o‘rishni kuchaytirish mumkin. Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston allaqachon global savdo tashkilotiga a‘zo. Turkmanistonning a‘zo bo‘lish jarayoni endigina boshlandi, O‘zbekiston esa JSTga a‘zo bo‘lish yo‘lida davom etmoqda. Ushbu ikkala qo‘shilish jarayoniga XTK yordam beradi va Yevropa Ittifoqi tomonidan moliyalashtiriladi.

Quyida Markaziy Osiyo davlatlarining 2024-yil hisobiga YaIM hajmi bilan tanishishingiz mumkin. Bu grafik Xalqaro valyuta fondi ma’lumotlari asosida tayyorlandi. Bunda JSTga qo‘shilgan Qozog‘iston va boshqa mamlakatlar orasidagi farqni yaqqol ko‘rishingiz mumkin (2-rasm). Shuning o‘zi ham Markaziy Osiyo davlatlarining turli yo‘llar bilan iqtisodiy barqarorlik va o‘rishga erishganligini ko‘rsatadi.

2-rasm. Markaziy Osiyo davlatlarining YaIM summasi* (mlrd \$)⁵

Mustaqillikka erishganimizdan so‘ng O‘zbekiston iqtisodiy rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi bir qancha muammolarga duch keldi, ularda asosan savdo bilan bog‘liq muammolar eng ko‘p e‘tiborga olinadi. Sovet Ittifoqi parchalanganidan keyin mintaqada savdo uchun qulay infratuzilma yo‘q edi. Hatto mavjud infratuzilma ham, odatda quruqlik (avtomobil, temir yo‘l yoki quvur liniyasi) orqali, asosan, Sovet

⁵ <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/TJK/TKM/UZB/KAZ/KGZ>

respublikalari bilan bog‘langan va dunyoning boshqa qismlari bilan bog‘lanmagan edi.

JST a‘zolidirning iqtisodiy o‘rinishga va integratsiyaga ta‘sirini

1. Savdo to‘siqlarining kamayishi

JSTning asosiy vazifasi tariflarni pasaytirish va tarifsiz to‘siqlarni bartaraf etish orqali savdoni erkinlashtirishdan iborat. A‘zo davlatlar o‘rtasidagi bojxona tartib-qoidalarining soddalashtirilishi va savdo reglamentlarining uyg‘unlashtirilishi transchegaraviy tovar va xizmatlar harakatini osonlashtiradi.

2. Standartlashtirilgan qoidalar va prognozlilik

JST a‘zolidir xalqaro savdoda prognozlilik va shaffoflikni ta‘minlab, chet el investorlari va tadbirkorlari uchun qulay muhit yaratadi. Jahon bozorida standart qoidalarining joriy etilishi biznesning global miqyosda samarali ishlashiga yordam beradi.

3. Nizolarni hal qilish mexanizmi

JSTning nizolarni hal qilish mexanizmi xalqaro savdo kelishmovchiliklarini adolatli va barqaror yo‘l bilan hal qilish imkonini beradi. Bu esa savdo munosabatlarining mustahkamlanishiga va ishonchli iqtisodiy aloqalarning shakllanishiga hissa qo‘shadi.

4. Bozorga kirish imkoniyatlarining kengayishi

JST a‘zosi bo‘lish mamlakatlarga yangi bozorlar ochib, ularning eksport salohiyatini oshirish imkonini yaratadi. Natijada, mahalliy ishlab chiqaruvchilar o‘z mahsulotlarini xalqaro bozorlarga eksport qilish orqali daromadlarini oshirishi mumkin.

5. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish

JST a‘zolidir natijasida mamlakatlar yanada ochiq bozor tizimiga ega bo‘lib, chet el investitsiyalarining o‘rinishiga sabab bo‘ladi. Masalan, Qozog‘iston JSTga a‘zo bo‘lganidan keyin to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi 41 foizga oshdi.

Markaziy Osiyo mamlakatlarining JSTga qo‘shilishi va uning natijalari

Markaziy Osiyo JST uchun katta ahamiyatga ega bo‘lib, mintaqa davlatlari ko‘p tomonlama savdo tizimiga qo‘shilish orqali iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishga harakat qilmoqda. Qirg‘iziston, Qozog‘iston va Tojikiston JSTga a‘zo bo‘lib, global savdo maydonida ishtirokini kengaytirdi. Xususan:

- Qozog‘iston va Tojikiston JSTga a‘zo bo‘lganidan keyin mahsulot eksporti 14% o‘rdi.
- Global qiymat zanjirlarida ishtirok etish ko‘rsatkichi 12% oshdi.
- JST a‘zolidir orqali Tojikiston va Qozog‘iston ichki islohotlarni amalga oshirdi va xalqaro investorlarni jalb qildi.

Hozirda O'zbekiston, Turkmaniston va Ozarbayjon JSTga a'zolik bo'yicha muzokaralarni turli bosqichlarda olib bormoqda. Ayniqsa, O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishi savdo munosabatlarini soddalashtirib, global bozorlarga integratsiyani tezlashtirishga xizmat qilishi mumkin.

O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishining afzalliklari va muammolari: O'zbekiston 30 yildan ortiq vaqt davomida mustaqil iqtisodiyotini shakllantirib kelmoqda. Mamlakatning JSTga qo'shilishi quyidagi imkoniyatlarni yaratishi mumkin:

Eksport salohiyatining oshishi: JSTga a'zo bo'lish O'zbekistonga mahsulot va xizmatlarini global bozorga chiqarish imkonini beradi. Shu bilan birga, milliy kompaniyalar xalqaro raqobat muhitida o'z o'rnini topishi mumkin.

Xalqaro investitsiyalarning oshishi: JSTning shaffof va standartlashtirilgan savdo qoidalari O'zbekistonga chet el investitsiyalarini jalb qilish uchun qulay muhit yaratadi.

Bojxona tartib-qoidalarining soddalashtirilishi: JST talablariga mos keladigan bojxona tizimi orqali eksport va import jarayonlari soddalashtiriladi, bu esa mahalliy tadbirkorlarning savdo xarajatlarini kamaytiradi.

JSTga a'zo bo'lish Markaziy Osiyo davlatlari, ayniqsa O'zbekiston uchun iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish, savdo hajmini oshirish va investitsiyalarni jalb qilish uchun muhim omil hisoblanadi. Biroq, bu jarayon milliy iqtisodiyotga yangi talablar qo'yadi va ichki islohotlarni talab qiladi. JSTga a'zolikning uzoq muddatli istiqbollari iqtisodiy barqarorlik va o'sish uchun ijobiy omil bo'lishi kutilmoqda. O'zbekiston JSTga qo'shilgan taqdirda, bu mamlakatning xalqaro bozordagi mavqei mustahkamlanadi va savdo imkoniyatlari kengayadi.

O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishi ham mintaqaviy, ham global miqyosda kengroq iqtisodiy integratsiya yo'lidagi transformativ qadam bo'ladi. Muammolar saqlanib qolsa-da, bozorga kirishni yaxshilash, iqtisodiy islohotlar va diversifikatsiyaning uzoq muddatli foydalari qisqa muddatli tuzatishlardan ustun turadi. JSTga a'zo bo'lishdan foydalanib, O'zbekiston o'zini Markaziy Osiyoning iqtisodiy landshaftidagi asosiy ishtirokchi va jahon iqtisodiyotining yanada integratsiyalashgan ishtirokchisi sifatida ko'rsatishi mumkin.

Mintaqaviy jihatdan JSTga a'zolik O'zbekistonning Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston kabi Markaziy Osiyodagi qo'shnilari bilan iqtisodiy aloqalarini mustahkamlaydi. O'zbekiston o'z savdo siyosatini xalqaro standartlarga moslashtirib, mintaqaviy iqtisodiy tashabbuslarda, jumladan Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi (YEOI) va Shanxay hamkorlik tashkiloti (SHHT)da faolroq rol o'ynashi mumkin. Bu Markaziy Osiyoda barqaror iqtisodiy o'sish uchun muhim bo'lgan mintaqaviy hamkorlik va integratsiyani yanada kengaytiradi.

JSTga a'zolik ichki iqtisodiy islohotlar va institutsional modernizatsiyani ham rag'batlantiradi. JST standartlariga rioya qilish uchun O'zbekiston savdo siyosatida shaffoflikni oshirish, subsidiyalarni qisqartirish va bojxona tartib-qoidalarini takomillashtirish kabi tarkibiy islohotlarni amalga oshirishi kerak. Bu islohotlar nafaqat iqtisodiy boshqaruvni yaxshilash, balki mamlakatni xorijiy investorlar uchun yanada jozibador qiladi. To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmining ortishi iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi, ish o'rinlari yaratishi va texnologiyalar transferini osonlashtirishi, O'zbekistonni jahon iqtisodiyotiga yanada integratsiyalashi, iqtisodiy jihatdan o'sishiga katta hissa qo'shishi mumkin.

Biroq, to'liq iqtisodiy o'sish ham qiyinchiliklardan xoli emas. Mahalliy sanoatlar arzonroq import tufayli kuchaygan raqobatga duch kelishi mumkin, bu esa tarkibiy tuzatishlarni va zaif tarmoqlarni qo'llab-quvvatlashni talab qiladi. Bundan tashqari, infratuzilma va qonunchilik bazasini yangilash kabi JST standartlariga rioya qilish xarajatlari katta bo'lishi mumkin. Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, JSTga a'zolikning uzoq muddatli foydalari, masalan, barqaror o'sish, global ta'sirning kuchayishi va iqtisodiy barqarorlikni oshirish - qisqa muddatli xarajatlardan ancha ustundir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning JSTga a'zo bo'lishi kengroq iqtisodiy o'sish va integratsiya yo'lidagi katta qadamdir. Bozorga kirishni yaxshilash, ichki islohotlarni amalga oshirish va mintaqaviy hamkorlikni rag'batlantirish orqali O'zbekiston o'zini Markaziy Osiyo iqtisodiy landshaftining asosiy ishtirokchisi va jahon iqtisodiyotining yanada integratsiyalashgan ishtirokchisi sifatida ko'rsatishi mumkin. Muammolar saqlanib qolsa-da, JSTga a'zolikning uzoq muddatli foydalari barqaror o'sish va farovonlik uchun yangi imkoniyatlarni ochishga imkoniyat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Balistreri, E.J., Olekseyuk, Z. & Tarr, D.G. (2017). Privatization and the Unusual Case of Belarusian Accession to the WTO. BOFIT Discussion Paper, 2/2017. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2925157.
2. O'Neil, J. (2016). Accession to the World Trade Organization: Sector Level Impacts on the Extensive and Intensive Margins of Trade. Retrieved from: <http://blogs.colgate.edu/economics/files/2016/06/ONeil-061516.compressed.pdf>
3. Turakulov, V. (2020). High Trade Costs Issues in Central Asia: Policy Targeted Scenarios by CGE Modeling. PhD dissertation.
4. World Bank & World Trade Organization. (2015). The Role of Trade in Ending Poverty. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/worldbankandwto15_e.pdf.
5. <https://prosperitydata360.worldbank.org>
6. <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=KZ>
7. <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/TJK/TKM/UZB/KAZ/KGZ>